

Pukovnik, profesor
dr MENSUR IBRAHIMPAŠIĆ

Revolucionarna ideja kao ishodište ratne veštine

Još 1946. godine Tito je u prvom broju časopisa »Komunist«¹ ukazao na slučajeve nerazumevanja i pogrešnog tumačenja, naročito u inostranstvu, sposobnosti narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije da organizuje najbrojniju oslobodilačku vojsku u okupiranoj Evropi i da, koristeći se sopstvenom originalnom ratnom veštinom, vojnički tuče okupatora i njegove satelite. Tom prilikom ukazao je i na potrebu dubljeg naučnog istraživanja i objašnjenja te sposobnosti. Za proteklih 35 godina dosta je na tome učinjeno, ali zadatak još nije dokraja rešen.

Kada je reč o »tajni« visoke vojničke sposobnosti koju su ispoljile narodnooslobodilačke snage Jugoslavije, problem se, u osnovi, svodi na objašnjenje ova dva pitanja: (1) iz čega je proizilazila sposobnost izuzetno visoke vojničke samoorganizovanosti narodnooslobodilačkih snaga u uslovima krajnje teškog rata; (2) otkud toj vojsci, koja nije imala prethodno školovan starešinski kadar, sposobnost izgradnje originalne ratne veštine, superiorne u odnosu na ratnu veštinu vojske kojom su komandovali školovani, profesionalni generali i oficiri.

Sa stanovišta savremenih organizacionih nauka u pitanju je slučaj od posebnog teorijskog značaja. Njegov poseban teorijski značaj je u tome što se radi o takvom primeru rata u kojem jedan protivnik — okupator, temelji svoju organizovanost na visokom stepenu *institucionalizovanosti* i njoj primerenom ljudskom i materijal-

¹ »Komunist« br. 1/1946: *U čemu je specifičnost oslobodilačke borbe i revolucionarnog preobražaja nove Jugoslavije.*

no-tehničkom činiocu, a drugi protivnik — Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije nadvisuje svojom efikasnošću tu organizovanost, mada čini tek prve korake svog institucionalizovanja i prve korake izgrađivanja ljudskog i materijalno-tehničkog činioca svoje institucionalizacije, i to u izuzetno teškim uslovima.

Institucionalizacija je oblik društvenog organizovanja i to takav oblik bez kojeg dosadašnja i današnja društva nisu mogla opstati i razvijati se. Smisao institucionalizacije je postizanje što veće efikasnosti organizacije. Kako je onda moguće da jedna vojska institucionalno nerazvijenija od protivničke bude superiornija nad takvim protivnikom upravo u efikasnosti svoje organizacije i načinima borbenih dejstava.

Dijalektika odnosa ideje i propisa

Takva mogućnost iz dijalektike organizovanosti kao kohezivne i motivirajuće sile, a ta dijalektika izražava društvenu prirodu međusobnog *odnosa ideje i propisa*.

Kao jedan od bitnih strukturalnih elemenata institucije, propis je svojim sadržajem izraz ideje na kojoj počiva institucija (tj. izraz njenih ciljeva i njenog društvenog karaktera), a svojom društvenom ulogom sredstvo institucionalizacije kao oblika organizovanja. Prema tome, u temelju propisa je ideja i kao takav, on izražava suštinu i snagu te ideje.

S obzirom na to kakav društveni položaj ideja, preko propisa, stavlja čoveka i kako se on prema njoj odnosi, propis može kohezivno i motivirajuće da deluje na dva međusobna oprečna načina: *kao snaga autonomne moralnosti i kao opresivna snaga*. Kao autonomna moralnost deluje u slučaju kada ideja (preko njega, propisa) stavlja čoveka u položaj društvenog subjekta i kada čovek ideju usvaja kao ostvarivanje svojih bitnih životnih interesa. Kao opresivna snaga deluje u slučaju kada ideja (preko njega, propisa) stavlja čoveka u položaj društvenog objekta i kada čovek u ostvarivanju ideje ne vidi ostvarivanje svojih bitnih životnih interesa.

Kao posledica takve dijalektike odnosa ideje i propisa institucionalna organizovanost, kao kohezivna i motivirajuća snaga, može počivati na dva bitno različita temelja: (1) na čoveku kao društvenom subjektu i na njegovom odnosu prema propisu kao sopstvenoj moralnoj normi, i (2) na čoveku kao društvenom objektu i na njegovom odnosu prema propisu kao prema njemu usmerenoj opresivnoj sili.

Razume se, u životu ti temelji se nikada ne javljaju u tako čistom, idealnom vidu iz ovih razloga: (1) uvek postoje određene razlike među pripadnicima institucije u pogledu njihove svesti kao društvene svesti, pa otuda i razlike u ličnom naporu usklađivanja sopstvene individualnosti sa zahtevima društva; (2) konkretni postupci pojedinaca nisu nikada izraz samo njegovog opšteg stava prema društvu već i posledica delovanja situacionih društvenih i psiholoških činilaca, a ovi često nisu komplementarni sa opštim stavom pojedinca prema društvu, pa zato njegovo ponašanje nije uvek u potpunom skladu sa njegovim opštim opredeljenjem; (3) birokratizacija je imanentno svojstvo institucije, naročito kada se ova temelji na čoveku kao društvenom objektu, ali i u slučaju kada se temelji na čoveka kao društvenom subjektu, naravno u manje izraženom vidu.

Međutim, u ovoj analizi tu stranu problema možemo ostaviti po strani, jer se temelj organizovanosti Narodnooslobodilačke vojske približavao opisanom prvom idealnom tipu, a temelj okupatorove vojske Jugoslavije drugom idealnom tipu. Pored toga, predmet ove analize je utvrđivanje samo bitne razlike *temelja* organizovanosti te dve vojske, a ne i celine svojstava njihove organizovanosti.

Budući da institucionalizacija može počivati na tako međusobno bitno različitim temeljima, stepen njene razvijenosti nije pouzdan indikator njene stvarne vrednosti kao kohezivne i motivirajuće snage, odnosno kao indikator organizacione efikasnosti institucije. Pored toga, treba imati u vidu da tendencija birokratizacije, kao imanentno svojstvo institucije, deluje sa svoje strane u pravcu hipertrofiranja institucionalizacije. To se dešava zbog toga što birokratizacija produbljava protivrečnosti između onih koji rukovode i onih kojima se rukovodi, smanjuje efikasnost postojeće organizovanosti, a birokratija za rešenje tog problema nema drugog izlaza nego da povećava broj propisa i njihovu opresivnu moć i da usavršava metode ideološke i psihološke manipulacije ljudima. To je naročito izraženo u slučajevima kada je u pitanju institucionalizacija koja počiva na čoveku kao društvenom objektu.

Zbog toga je visok stepen institucionalizovanosti češće izraz unutrašnje slabosti institucije, njene stvarne organizacione neefikasnosti i odsustva stvaralačkog odnosa njenih pripadnika prema ciljevima i zadacima institucija, a ne rezultat njene unutrašnje čvrstine, njene organizacione efikasnosti i stvaralačkog odnosa njenih pripadnika prema ciljevima i zadacima institucije.

Prema tome, da bi se ostvario tačan uvid u stvarnu društvenu moć i nemoć neke organizovanosti kao kohezivne i motivirajuće sna-

ge nije dovoljno uzimati u obzir samo stepen njene institucionalizovane razvijenosti. Potrebno je ići korak dalje u otkrivanju *društvene prirode temelja na kojem ona počiva*, a taj temelj su: bitne karakteristike društvenih snaga koje, kao istorijski subjekt, stvaraju organizaciju kao sredstvo ostvarivanja svojih ciljeva i sami ti ciljevi oblikovani kao ideje za koje se te snage bore. Društvena moć i nemoć organizovanosti uvek su u krajnjoj liniji određene tim njenim temeljom.

U našem slučaju, reč je o revolucionarnim društvenim snagama i revolucionarnoj ideji kao temelju, ishodištu organizovanosti Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, odnosno kao temelju, ishodištu njene ratne veštine. U daljem razmatranju poći ćemo upravo od uvažavanja te činjenice kao onog saznanja koje nas osposobljava da otkrijemo najdublje ishodište superiornosti ratne veštine Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije nad ratnom veštinom Vermahta, a to je zapravo, opšte ishodište svih bitnih njenih obeležja.

Ali, pre nego što se upustimo u uporednu analizu različitosti temelja Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Vermahta, potrebno je učiniti još jednu opštu teorijsku napomenu o revolucionarnim snagama kao istorijskom subjektu i revolucionarnoj ideji kao misaonoj refleksiji ciljeva (interesa) tih snaga. Revolucionarne snage u nekoj društvenoj sredini su one društvene snage čiji je životni interes uspostavljanje novih, viših oblika društvenog života kao objektivno nastajućih realnih, racionalnih i humanih mogućnosti, kojima postojeća stvarnost ne dozvoljava da se ostvare, pa je zato i potrebna organizovana akcija tih snaga za njihovo ostvarivanje, po čemu te snage i jesu revolucionarne snage. Revolucionarna ideja je misaona refleksija tih objektivnih nastajućih mogućnosti kao realnih, racionalnih i humanih mogućnosti, drugim rečima — saznanje tog istorijski mogućnog novog.

A to znači da neke društvene snage nisu revolucionarne samo po tome što teže radikalnoj promeni postojećeg. One su istinski revolucionarne snage tek onda kada i ukoliko je njihova težnja za promenom postojećeg *u skladu* sa objektivno nastajućim realnim, racionalnim i humanim mogućnostima proizvodnje viših oblika društvenog života, tj. u skladu sa opštim i posebnim društveno-istorijskim uslovima. Nesklad sa tim uslovima može biti dvojak. Prvo, težnje mogu ići ispod objektivno nastalih mogućnosti za društvene promene. Tada je u pitanju ovaj ili onaj reformizam, ili dogmatska stagnacija. Drugo, težnje mogu ići ispred objektivno nastajućih realnih, racionalnih i humanih mogućnosti za društvene promene. Tada je u pitanju ovaj ili onaj utopizam, odnosno neko levo skretanje. Kao

što se vidi, sklad ili nesklad svojih težnji za društvenim promenama i opštih i posebnih društveno-istorijskih uslova revolucionarne snage uspostavljaju pomoću svojih ideja. Zbog toga su ideje primerene objektivnim istorijski novim mogućnostima prvi bitan uslov uspešne revolucionarne prakse.

Uspešnost narodnooslobodilačke borbe kao revolucionarnog čina je dokaz da su ideje te borbe bile revolucionarne ne samo po dubini društvenih promena kojima su vodile već i po njihovoj primerenosti opštim i posebnim društveno-istorijskim uslovima u kojima se ta borba vodila. Primerenost tih ideja opštim i posebnim društveno-istorijskim uslovima ogledala se naročito u ovim osnovnim njihovim sadržajima: (1) oslobođenje naroda Jugoslavije od okupatora i borba protiv njegovih domaćih saradnika je glavni cilj narodnooslobodilačkog pokreta; (2) ostvarivanje zajedništva naroda Jugoslavije utemeljenog na ravnopravnosti, bratstvu i jedinstvu je uslov bez kojeg nijedan od tih naroda ne može izvojevati i očuvati slobodu; (3) posle oslobođenja zemlje narod će sam odlučiti o obliku društvenog uređenja preko organa koje bude stvorio u toj borbi i na taj način ostvariti i socijalnu pravdu.

U daljem razmatranju pojam »revolucionarna ideja socijalizma« upotrebljavaćemo u opisanom značenju, tj. imajući uvek u vidu oba opisana kvaliteta revolucionarne ideje i njihovo konkretno značenje u vremenu i prostoru u kojem se i na kojem se odigrao narodnooslobodilački rat naroda Jugoslavije kao revolucionarni čin.

Različitost temelja ratne veštine Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i ratne veštine Vermahta

Ako se, dakle, ima u vidu dijalektika organizovanosti kao kohezivne i motivirajuće snage, moguće je pouzdano utvrditi na kojem temelju je počivala organizovanost okupatorove vojske, a na kom Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i otkriti razloge zašto je ova druga, uprkos svojoj manje institucionalnoj razvijenosti, bila superiornija u organizacionoj efikasnosti, odnosno u ratnoj veštini.

Razume se, utvrđivanjem različitosti temelja na kojem su počivale te dve međusobne suprotstavljene ratne veštine ne dajemo celovito objašnjenje činilaca od kojih su one zavisile, niti se upuštamo u prikaz njihovih pojedinačnih obeležja. Smisao ovog upoređenja se ograničava na to da ukaže na ovu bitnu činjenicu: nije moguće objasniti obeležja ratne veštine Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, činioce od kojih je ona zavisila i razloge njene superiornosti

nad protivnikovom ratnom veštinom ako se ne uoči da je snaga revolucionarne ideje bilo ono najopštije ishodište snage i karakteristika organizovanosti te vojske i njene ratne veštine kao izraza te organizovanosti.

U temelju organizovanosti okupatorove vojske bila je *ideja fašizma*. Bitno je njeno obeležje, sem ostalog, harizmatička moć i uloga vođe, a to predstavlja najekstremniji slučaj dovođenja čoveka u položaj društvenog objekta, slepog izvršioca vođine volje, odnosno naređenja pretpostavljenih kao reprezentanata te volje. Mehanizam pomoću kojeg je čovek dovođen u taj položaj sastojao se u kombinovanoj primeni fašističke ideološko-političke manipulacije i rigorozne opresije. Proizvod takvog sistema je snažan dogmatski duh kao kohezivna i motivirajuća snaga. On je bio podloga organizacione i borbene efikasnosti fašističkih jedinica. Njegova je snaga bila velika i manifestovala se kao visoka borbena efikasnost tih jedinica, ali ipak samo pod njemu odgovarajućim uslovima, a to su: nedovoljna unutrašnja čvrstina protivnika i njegova nesposobnost pronalaženja načina kako da se stvaralački suprotstavi doktrini munjevitog rata i tehničkoj superiornosti fašističkih jedinica. Tipičan primer takvog protivnika je bila vojska Kraljevine Jugoslavije.

U temelju organizovanosti, pa time i borbene efikasnosti Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije bila je *revolucionarna ideja socijalizma*. Njena suština je u oslobođenju čoveka od podređenosti vlasti postvarenih sila koje je sam stvorio u klasnoj istoriji, stvaranjem uslova u kojima ljudi u potpunosti vladaju sopstvenim procesom rada i njegovim materijalnim i duhovnim proizvodima. A to, praktično, znači stvaranje društvenih odnosa u kojima čovek deluje kao društveni subjekt smerom borbe za više oblike društvenog života u meri postojećih i nastajućih istorijskih mogućnosti. Najkraće rečeno, to znači praktično delovanje čoveka kao stvarnog subjekta svoje istorije.²

U borbi protiv fašističkih okupatora i njegovih satelita, domaćih kotrarevolucionara, pripadnik Narodnooslobodilačke vojske našao se u tom društvenom položaju, i toj društvenoj ulozi. Istorijska zasluga KPJ je što ga je učinila sposobnim da se vine do tog položaja i te uloge. Ona je to postigla: podižući ga na nivo spoznaje stvarnih njegovih bitnih nacionalnih i socijalnih interesa, otkrivajući mu puteve koji ga vode do ostvarivanja tih interesa, te boreći se za takve društvene odnose u novoj, narodnorevolucionarnoj vojsci koji

² Marks: *Istorija nije ništa drugo nego delatnost čoveka koji sledi svoje ciljeve* (»Sveta porodica«, Dela, tom V, »Prosveta«, Beograd 1968, str. 82).

će omogućiti svakom njenom pripadniku da se ispoljava kao subjekt u životu i borbi svoje jedinice.

To je bio, danas je opravdano reći, klasičan primer praktične potvrde Marksove teze da *ideja*, kada ovlada masama, postaje *materijalna sila*. Njena materijalnost se sastojala u sposobnosti revolucioniziranih širokih slojeva naroda da usvoje političku i vojnu strategiju KPJ, da budu i sami njihovi graditelji i da, zahvaljujući tome, pronalaze oblike organizovanja, odgovarajuća sredstva i načine dejstava, tj. da stvore i primenjuju takvu ratnu veštinu kojom su menjali odnos snaga u svoju korist — prvo na taktičkom, a zatim i na operativnom i strategijskom nivou.

Radilo se, dakle, o međusobnom sudaru dve ratne veštine bitno različite po svom temelju. Jedna, je crpila snagu svoje efikasnosti iz duha fašističke ideje i materijalno-tehničkog činoca kojim je raspolagala. Druga je crpila snagu svoje efikasnosti iz stvaralačke energije revolucioniziranih narodnih masa, koje je snaga revolucionarne ideje KPJ učinila istorijskim subjektom sposobnim da u postojećim i nastajućim društveno-istorijskim uslovima otkriju objektivne mogućnosti ostvarivanja svojih nacionalnih i socijalnih interesa, odnosno pobede nad tehnički superiornijim okupatorom i domaćom kontrarevolucijom. Zbog toga je opravdano zaključiti da je najopštije bitno obeležje ratne veštine Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije to što je ona bila *izraz snage revolucionarne ideje*. To je zajednička osnova svih njenih pojedinačnih obeležja.

Energija narodnih masa kao dijalektika odnosa spontanosti i organizovanosti

Taj zaključak objašnjava »tajnu«^{18*} superiornosti ratne veštine Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije nad ratnom veštinom Vermahta. Ali, ne sasvim do kraja, jer je ostalo nedovoljno razjašnjeno pitanje: na koji način je snaga revolucionarne ideje postala ishodište stvaralačke energije narodnih masa i ratne veštine kao izraza tog stvaralaštva?

Da bi se jasno odgovorilo na to pitanje, potrebno je prethodno rasvetliti jednu teorijsku nejasnoću koju često susrećemo kada je reč o fenomenu *energija narodnih masa*. Nejasnoća dolazi otuda što neki autori, polazeći sa stanovišta da se spontanost i organizovanost međusobno isključuju, a uviđajući činjenicu da je energija narodnih masa karakteristična po svom spontanitetu, ostaju nemoćni da objasne njenu nadmoćnost nad silama koje su pre svega karakteristič-

ne po visokom stepenu svoje institucionalne organizovanosti. Put otklanjanja te nejasnoće vodi preko ostvarivanja uvida u *dijalektiku međusobnog odnosa spontanosti i organizovanosti*.

Spontanost i organizovanost nalaze se u međusobnom odnosu protivrečja, ali ne jedino u odnosu međusobne isključivosti. Dijalektika njihovog međusobnog odnosa je u tome što on može da poprimi dva međusobno oprečna sadržaja: isključivost i komplementarnost. Razlog tome je priroda spontanosti, pa je zato razmotrimo.

U najopštijem njegovom značenju, pojmom »spontanost« (»spontanitet«) označavamo samoniklo reagovanje ljudi, kao društvenih grupa, skupina ili pojedinaca, na novonastale društvene, odnosno životne situacije i odnose među ljudima koji nastaju u tom reagovanju.

Sa stanovišta načina i rezultata međusobnog povezivanja ljudi u tom reagovanju, spontanost može biti dvojaka. Može da predstavlja takvo reagovanje ljudi kojim se ruši postojeći red stvari, a ne uspostavlja neki novi red. U tom slučaju, pokretani nekim stvarnim ili prividnim interesima ili emocijama, ljudi deluju bez plana, koordinacije i bez nekog zajedničkog sistema vrednosti i normi ponašanja. Takav način samoniklog ponašanja je negacija organizovanosti i naziva se *stihija*.

Ali, spontanost može da bude i takva samoniklost u delovanju ljudi i društvenim odnosima koja predstavlja unutrašnji poriv i napor ljudi da prevaziđu postojeće oblike organizovanosti *inicirajući stvaranje novih*. U takvom slučaju spontanost je stvaralačka inicirajuća snaga organizovanosti. Kao takva snaga, ona može da deluje u tri pravca: (1) da je usmerena na modifikaciju postojećih oblika organizovanosti; (2) da unosi nove elemente u postojeću institucionalnu organizovanost; (3) da vodi ka radikalnoj negaciji postojeće institucionalne organizovanosti, inicirajući bitno novu, što znači, u stvari, stvaranje bitno novih društvenih odnosa. Zajedničko svim tim pravcima je da se spontanost javlja kao kolektivna i individualna *inicijativnost*.

Doduše, ni u ovom slučaju ne iščezava protivrečnost između spontanosti i organizovanosti, posebno institucionalizovane organizovanosti. U prirodi institucionalizovanosti je da teži maksimalnoj formalizovanoj standardizaciji mišljenja i delovanja. Kao takva, ona dolazi u sukob sa spontanošću kao izrazom čovekove stvaralačke moći, sputava i guši njegovo stvaralaštvo, što ima za posledicu opadanje efikasnosti institucionalizovane organizovanosti, čak i u slučajevima kada se radi o institucijama u kojima njihovi pripadnici prihvataju u visokom stepenu postojeći sistem vrednosti.

Ali, ta strana protivrečnosti spontanosti i organizovanosti izlazi van predmeta ovog razmatranja, pa može biti izostavljena. Ovde je, naime, reč o spontanosti kao bitnoj karakteristici energije narodnih masa, a ona se kao stvaralačka snaga javlja samo u društvenim uslovima u kojima se institucionalizovana organizovanost nije razvila do te mere da guši kolektivnu i individualnu inicijativnost.

Budući da se temeljila na revolucionarnoj ideji, energija narodnih masa u narodnooslobodilačkom ratu predstavljala je upravo navedenu treću vrstu spontanosti kao inicirajuće snage organizovanosti, tj. predstavljala je borbenu stvaralačku spontanost koja je vodila stvaranju suštinski bitno nove organizovanosti, novih društvenih odnosa, a ratna veština Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije bila je jedan od konkretnih rezultata te suštinski nove organizovanosti, odnosno novih društvenih odnosa, jer su — kao što je već rečeno — načela te ratne veštine bila načela delovanja boraca kao subjekata svoje istorije, što će reći načela ispoljavanja kolektivne i individualne stvaralačke borbene inicijative i unutrašnje čvrstine jedinica i komandi Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Ovo razmatranje prirode energije narodnih masa upotpunjava mogućnost odgovora na postavljeno pitanje: na koji način je snaga revolucionarne ideje postala ishodište stvaralačke energije narodnih masa i ratne veštine Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije kao izraza tog stvaralaštva? Ono jasnije otkriva dve bitne činjenice: da je to stvaralaštvo *prodor u istorijski moguće novo* i da je *masovno*.

Kako kao takvo nastaje?

Uspešan prodor u istorijski moguće novo neostvarljiv je zdravorazumskim iskustvenim mišljenjem. Samo je teorijska misao sposobna da otkriva istorijski moguće novo i puteve njegovog ostvarivanja. A masovnog stvaralaštva nema bez ideje koja povezuje i inspiriše ljude u borbi za ostvarivanje opšteg cilja kao sopstvenog i koja omogućava stvaranje društvenih odnosa u kojima su ljudi društveni subjekti.

Titov uticaj na životnu snagu ratne veštine Nardnooslobodilačke vojske Jugoslavije

Upravo zbog toga što su u narodnooslobodilačkoj borbi ispunjeni svi ti uslovi, nastala je u njoj ratna veština Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije kao izraz borbenog stvaralaštva narodnih masa, odnosno kao izraz snage revolucionarne ideje.

Posebno značajnu ulogu u stvaranju tih uslova imao je *Josip Broz Tito*. Svojom paralelnom idejno-teorijskom i praktičnom rukovodilačkom delatnošću, on je odlučujuće uticao na definisanje načela ratne veštine narodnooslobodilačkih snaga i na njihovu primenu upravo stvaranjem navedenih uslova njenog nastanka i razvitka. Kada se danas za strategiju tih snaga upotrebljava kvalifikativ *Titova strategija*, to zaista odgovara istorijskoj istini.

Dužnost vrhovnog komandanta, koju je Tito vršio neprekidno tokom rata, učinila je jednu stranu te istorijske istine vrlo vidljivom, očiglednom. Uvid u odluke koje je Tito donosio u toku rata, okolnosti u kojima ih je donosio i način kojim je rukovodio jasno otkrivaju činjenicu da u osnovi svih sudbonosnih pobeda Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije leže Titove odluke i njegov moralno-politički i psihološki inspirativni uticaj na komande i jedinice. To dokazuje da je Tito svojom praktičnom, rukovodilačkom delatnošću odlučujuće uticao na životnu snagu revolucionarne oslobodilačke ideje kao ideje koja je povezivala i inspirisala borce na ostvarenje opšteg cilja kao sopstvenog i na razvijanje društvenih odnosa u kojima su oni (borci) delovali kao stvarni subjekti svoje istorije, a što je uslovljavalo da ta ratna veština bude izraz stvaralačke energije narodnih masa.

Druga strana te istorijske istine, tj. činjenica da je upravo Tito dao toj ratnoj veštini snagu *teorijske misli* sposobne da prodiere u istorijski moguće novo — kao jednog od nužnih uslova da ideja postane izraz stvaralačke energije narodnih masa — ostala je manje vidljiva. A bez potpunijeg saznanja i te strane istorijske istine o Titu kao vojskovođi, nema pouzdanog, naučnog objašnjenja ishodišta superiornosti ratne veštine Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije nad ratnom veštinom Vermahta.

Zašto je ta činjenica ostala manje vidljiva?

Verovatno je glavni razlog teže uočljivosti te činjenice, moglo bi se reći njene zapretenosti, tadašnja *forma iskaza Titove misli*, jezik kojim se Tito, kao vrhovni komandant, morao služiti u ratnim uslovima, pretežno jezik direktiva, naređenja, zapovesti, i jezik obraćanja širokim slojevima naroda. Da bi bio razumljiv za one kojima se misao upućuje, da bi ih inspirisao i usmeravao u željenom pravcu, to je jezik koji, pre svega, mora jasno da definiše neposredne konkretne ciljeve i zadatke i da ukazuje na njihovu suštinu načinom razumljivim i za najširi auditorij.

Takav jezik je nužni način posredovanja između teorijske misli kao apstraktnog mišljenja, mišljenja iskazanog u formi sistema pojmovnih određenja, i praktičnog delovanja, prakse, jer teorijska mi-

sao bez tog posredovanja ne može biti usmeravajuća snaga delovanja, prakse.

Tito se nalazio u situaciji koja je od njega zahtevala, pre svega, revolucioniziranje narodnih masa, njihovo pokretanje i organizovanje u *oslobodilačku oružanu borbu* kao put *izvođenja socijalističke revolucije*, odnosno kao put praktičnog prodora u istorijski moguće novo. Taj poduhvat je bio neostvarljiv bez teorijske misli sposobne da otkrije istorijski moguće novo, ali isto tako i bez iskazivanja tog istorijski moguće novog jezikom jasno definisanih ciljeva i neposrednih zadataka, načinom razumljivim za narodne mase. Tito je bio revolucionar sposoban da ispuni oba ta uslova: da otkrije istorijski moguće novo i da ga na izuzetno razumljiv način učini shvatljivim, dostupnim i bliskim narodnim masama, čineći ih tako subjektom revolucionarnog preobražaja. To stalno lično, neposredno Titovo angažovanje u preobražavanju narodnih masa u istorijski subjekt imalo je za posledicu da se teorijska utemeljenost njegove misli i njena teorijska plodotvornost najčešće javljala u formi sažetih idejno-teorijskih stavova kao predteksta ili podteksta definisanja neposrednih pravaca konkretnog, praktičnog revolucionarnog delovanja, a ne u formi širih teorijskih elaboracija, zbog čega je ostala manje neposredno vidljiva.

Prvi opštedirektivni tekst koji je Tito, kao vrhovni komandant, napisao već jula 1941, posle primljenih prvih izveštaja o delovanju tek nastajućih partizanskih odreda, impresivno je svedočanstvo Titove sposobnosti da otkrije istorijski moguće novo i da ga iskaže jezikom utvrđivanja neposrednih ciljeva, zadataka i pravaca revolucionarne akcije, razumljivim narodnim masama. Taj dokument od svega tri stranice daje odgovor na pitanje: zahvaljujući čemu je revolucionarna oslobodilačka ideja, već u trenutku svoga oglašavanja, postala nenadmašna materijalna sila u dvostrukom smislu — kao ideja otkrivanja postojeće istorijske mogućnosti i kao ideja koja je ovladala masama.

Reč je o Titovom direktivnom tekstu »Zadatak Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda« objavljenom 10. avgusta 1941, u broju 1 »Biltena« Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda, koji je ilegalno štampan u Beogradu. U tom trenutku Tito je živio u dubokoj ilegali u Beogradu. Procenjujući na osnovu prvih izveštaja šta se dešava u procesu organizovanja oružanog ustanka, Tito je napisao taj tekst u kome je sadržana — u odnosu na dotadašnja teorijska saznanja i praktična iskustva u svetu — jedna originalna, *nova strategija* izvođenja oružane socijalističke revolucije. Polazne osnove svih bitnih načela ratne veštine Narodnooslobodilač-

ke vojske Jugoslavije, koja će se kasnije potpunije razviti, date su već u ovom tekstu.

U isto vreme, to je pravo svedočanstvo o stilu Titovog revolucionarnog delovanja. To je bio istorijski momenat koji je zahtevao iznad svega energičnu radikalnu revolucionarnu akciju. Tito se sav usmerava na to da sa što manje reči, što razumljivijih svakom borcu, radnom čoveku i patrioti, kaže za koje se ciljeve valja boriti i koji put vodi ka pobedi nad okupatorom i ostalim izrabljivačima naroda. Stoga on bez reči uvodnog objašnjenja definiše 16 zadataka, koji su — rečeno jezikom naučne metodologije — operacionalizacija nove, celovite strategije narodnooslobodilačkog rata kao oblika izvođenja socijalističke revolucije. Polazne osnove njenih načela, odnosno glavne opšte njene ideje su ove:

Prvo, narodnooslobodilačka borba mora biti *opštenarodna* borba, borba u kojoj će narodne mase same odlučivati o svojoj sudbini, drugim rečima u kojoj će izrasti u subjekt svoje istorije. Prvi uslov da postanu subjekt svoje istorije je oslobođenje zemlje od okupatora i uništenje njegovih satelita, pa to Tito i definiše kao glavni cilj narodnooslobodilačkih partizanskih odreda. Dakle, borba za *nacionalno* oslobođenje, kao glavni cilj, dobija svoju *revolucionarnu* sadržinu, jer znači borbu u kojoj široki, radni slojevi naroda postaju subjekt svoje istorije. To je prva i najvažnija njena karakteristika. Oružane akcije moraju uvek svojim rezultatima, u krajnjoj liniji, da vode produbljevanje te političke i društvene emancipacije narodnih masa. Oružana dejstva koja ne bi vodila ka tom rezultatu, bez obzira, na gubitke koje bi u njima pretrpeo neprijatelj, neprihvatljiva su za strategiju opštenarodne borbe.

Razjašnjenju te suštine borbenih dejstava partizanskih odreda, Tito posvećuje poseban zadatak i u njemu kaže: »Partizanski odredi moraju neumorno razvijati otpor naroda, dižući narodne ustanke i stavljajući se na čelo tih ustanaka kao borbeno jezgro. Dosadašnje iskustvo partizanskih borbi pokazalo je da se zanemarivalo pitanje opštenarodnog ustanka; zato je potrebno hitno likvidirati taj nedostatak, jer, u protivnom, mogu biti partizani izolovani od masa, koje su spremne da se bore za svoju pravednu stvar.«³

Kasnije, tokom celog rata, Tito će u raznim prilikama i raznim povodima ukazivati da sva načela organizacije i upotrebe jedinica Narodnooslobodilačke vojske (načela njene ratne veštine) moraju polaziti od te suštinske karakteristike oružane borbe kao načina ostvarivanja ciljeva rata, energično se suprotstavljajući svakoj pojavi

³ Tito: *Govori i članci*, knj. I, »Naprijed«, Zagreb 1959, str. 2 (latinica).

neshvatanja te suštine. Mnogo puta je isticao da je prvi uslov za uspešno komandovanje jedinicama Narodnooslobodilačke vojske upravo razumevanje te idejno-političke suštine borbenih dejstava.

Drugo, Tito je našao za potrebno da u tom dokumentu naglasi da je narodnooslobodilačka borba borba *svih* naroda Jugoslavije. Iskazao je to ovim rečima: »Politička linija partizanskih odreda mora biti: narodnooslobodilački antifašistički front svih naroda Jugoslavije, bez razlike na politička i vjerska ubjeđenja«. ⁴ Već narednih meseci Tito daje tom načelu razvijeniji oblik, definišući ga u načelo bratstva i jedinstva svih naroda koji žive na teritoriji Jugoslavije, tj. načelo njihovog zajedništva utemeljenog na ravnopravnosti. Takvo zajedništvo naroda i narodnosti Jugoslavije Tito je od prvih dana oružane revolucije shvatao kao *condicio sine qua non* ne samo političke već i vojničke pobjede nad neprijateljem. Zbog toga je ono postalo i jedno od osnovnih strategijskih načela organizovanja i upotrebe oružanih snaga revolucije.

Treće, već u tom dokumentu izložena je ideja o stvaranju istorijski novog tipa vojne organizacije — *narodnorevolucionarne vojske* kao oblika naoružanog naroda. U tom trenutku ta ideja je ličila — da se poslužimo metaforom koju je upotrebio Marks govoreći o Pariskoj komuni — kao juriš na nebo. Mnoge zemlje Evrope, sa razvijenijom radničkom klasom od jugoslovenske i brojnijom komunističkom partijom od KPJ, nalazile su se, takođe, pod fašističkom okupacijom. I u njima je nastajao snažan pokret otpora protiv fašizma. Javljali su se i značajni oblici oružanog otpora. Ali nigde nije bilo slične ideje. Napredne snage u tim zemljama, pa i komunističke partije, nisu videle takvu istorijsku mogućnost. One nisu išle dalje od ideje pokreta otpora kao načina sadejstva borbi članica antihitlevovske koalicije. Zbog toga je njihova vojna organizacija ostala na nivou gerile kao pomoćnih snaga onog saveznika od koga je očekivano konačno oslobođenje. ⁵

Ono što drugi nisu videli, video je Tito i već u ovom dokumentu izlaže polazne osnove novog tipa vojne organizacije. Ono što dosada nije bilo dovoljno naglašeno je činjenica da već u tom trenutku Tito predviđa prerastanje partizanskih odreda u velike savremene vojne formacije. On to kaže ovim rečima: »U slučaju povoljnih strategijskih i drugih okolnosti, radi izvođenja krupnih operacija, stvaraće

⁴ Isto, str. 2.

⁵ O tadašnjim istorijskim uslovima i sličnostima i razlici antifašističke borbe u Jugoslaviji i Francuskoj, kao jednoj od zemalja u kojoj je Pokret otpora bio najrazvijeniji, zanimljivo govori u »Vojnom delu« br. 2/1981. Žak Šaban-Delmas, predsednik Nacionalne skupštine Republike Francuske i partizanski general francuskog Pokreta otpora.

se, prema potrebi, od više partizanskih odreda krupne vojne jedinice.« Nastajanje prvih takvih strategijskih okolnosti Tito je iskoristio za ostvarivanje te zamisli.

Četvrto, ovaj dokumenat implicitno u sebi sadrži *ideju oslonca, pre svega, na sopstvene snage* kao strategijsko načelo. Naime, Tito u njemu ne govori o savezništvu u bilo kom smislu. Ali, ako se uzme u obzir sadržaj proglasa CK KPJ upućen radničkoj klasi, seljacima, omladini, inteligenciji, narodu povodom napada fašističke Nemačke na SSSR i sadržaj proglasa CK KPJ kojim se pozivaju svi rodoljubi na opštenarodni ustanak, postavlja se pitanje: zašto Tito u dokumentu u kojem definiše strategiju oružane borbe ništa ne govori o savezništvu, uvek važnom strategijskom pitanju?

Velika je šteta što kasnije niko sa njim nije šire razgovarao o ovom dokumentu, jer bi se u tom razgovoru nezaobilazno nametnulo i ovo pitanje, pa bismo imali i Titovo objašnjenje ove činjenice. Ostaje nam danas da o njoj samo prosuđujemo. U pomenutim proglasima izuzetno je snažno naglašena teza da je borba naših naroda protiv fašizma *zajednička* borba sa borbom prve zemlje socijalizma protiv zajedničkog neprijatelja. Kako je, dakle, moguće objasniti činjenicu da Tito u ovom dokumentu ništa o tome ne govori?

Ako se ima u vidu celina ideje koja leži u osnovi koncepta ovog dokumenta, duh koji prožima sve njegove stavove, opravdano je zaključiti da Tito njime inauguriše ideju da narodi Jugoslavije ne smeju očekivati da im bilo ko sa strane donese slobodu i odluči o njihovoj sudbini, da nacionalno i socijalno oslobođenje mora biti njihovo sopstveno delo, tj. da moraju voditi tešku i neravnopravnu borbu osloncem, pre svega, na sopstvene snage. Dokumentat je prožet takvim duhom kao da se ta činjenica sama po sebi podrazumeva. Osam dana kasnije, u »Biltenu« broj 2, Tito — u članku »Zašto se narodni partizani bore« — posebno izlaže ideju oslonca na sopstvene snage, sažimajući njenu političku i moralnu suštinu u parolu: »A ko će nam donijeti slobodu ako se mi sami ne borimo«. Razvoj narodnooslobodilačke borbe potvrdio je da je oslonac, pre svega, na sopstvene snage bio od samog početka jedno od osnovnih načela strategije narodnooslobodilačkih snaga.

Analiza Titove uloge u svim prelomnim momentima razvoja Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i njene ratne veštine dovela bi do istog rezultata kao i analiza ovog prvog dokumenta o strategiji oružane borbe narodnooslobodilačkih snaga: pokazali bi, naime, da je Tito odlučujuće uticao kako na sposobnost tih snaga da blagovremeno otkrivaju istorijski nove mogućnosti, tako i na njihovu sposobnost da ih ostvare.